

SPOŁECZNE
PRZESTRZENIE
MIASTA W PROCESACH
WYTWARZANIA
I REALIZOWANIA
WARTOŚCI*

Anna Karwińska**

Streszczenie: Miasto z samego założenia jest obszarem spotykania się, a nawet zderzania się różnorodnych wartości i idei zarówno przez bezpośrednie interakcje ludzi, jak i wytwarzanie miejsc, obszarów kulturowych, różnego typu przestrzeni społecznych. Są one niezbędne dla funkcjonowania miasta jako zbiorowości społecznej, a także miasta rozumianego jako element szerszych systemów organizacyjnych, gospodarczych, kulturowych czy politycznych. Przestrzenie społeczne miasta powstają jako skutek działań zbiorowości o ciągłym charakterze, zarówno świadomie zaplanowanych, jak i przypadkowych. Są one utkane ze znaczeń przypisywanych określonym obiektom, z norm regulujących życie społeczne, wartości, przedmiotów materialnych i innych elementów kultury, a także występujących w mieście interakcji społecznych. Przestrzenie społeczne miasta, w tym zwłaszcza przestrzenie publiczne, zawsze były (przynajmniej w znacznym stopniu) swoistymi oknami wystawowymi, w których „wystawiano” wartości ważne dla danej epoki i danego miejsca, eksponowano pewne elementy, pomijano (czy nawet fałszowano) inne.

Słowa kluczowe: miasto, przestrzenie społeczne, przestrzeń publiczna, wartości.

UWAGI WSTĘPNE

Miasto powstało kilka tysięcy lat temu w związku z nowymi potrzebami i aspiracjami przedstawicieli gatunku *homo sapiens*, którzy dzięki przełomowym wynalazkom i odkryciom¹ zyskali możliwość zaspokajania nie tylko najbardziej podstawowych potrzeb, ale stworzyli sobie szanse na radykalne zmiany w sposobie funkcjonowania wykraczającego poza przeżycie i pewien poziom poczucia bezpieczeństwa. Od początku powstania było ono i jest miejscem emancypacji dla wielu różnych grup i jednostek, poszukujących nowych możliwości dla realizowania swoich oczekiwań i potrzeb. Wolność od wieków stanowiła wartość szczególną, choć należy podkreślić, że przez długie okresy reglamentowaną i ograniczaną. Współcześnie poziom i zakres jej realizowania jest niezwykle istotnym kryterium dobrostanu społecznego. Miasto było z założenia obszarem większej wolności, możliwości wyboru. Ten nowy typ zorganizowania przestrzennego i społecznego nie dawał jednak wszystkim równych szans. Od zawsze w miastach powstawały i utrzymywały się rozmaite wzory nierówności, według których kształtowały się warstwy uprzywilejowane i pozbawione przywilejów w zakresie dostępu do zamożności, prestiżu i władzy. Można, używając metafory, powiedzieć, że w każdej epoce wśród mieszkańców (i użytkowników) miasta wyodrębniały się patrycjat, plebs, a także „ludzie luźni”, kategorie różniące się wieloma cechami. W każdej epoce tworzone także pewne koncepcje idealnych miast zarówno pod względem przestrzeni, jak i organizacji życia społecznego, zgodnie z uznawanym systemem wartości. I tak, np. idealna *polis* Platona opierała się na realizowaniu najważniejszych wartości:

Miasto było z założenia
obszarem większej
wolności, możliwości
wyboru

* Artykuł powstał w ramach Badań Statutowych Katedry Socjologii UEK finansowanych ze środków własnych przez Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

** Prof. dr hab. Anna Karwińska, Katedra Socjologii, Wydział Gospodarki i Administracji Publicznej, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków, karwinsa@uek.krakow.pl.

1 Można tu wymienić odkrycie, że niektóre rośliny i zwierzęta mogą być udomowione, wynalazek pluga czy innych narzędzi rolniczych.

miasto powinno być „mądre i mężne, i pełne rozważli, i sprawiedliwe”. Mądrość, jak wskazuje W. Witwicki, oznaczała opartą na wiedzy zdolność do radzenia sobie w polityce, męstwo, niezachwiane posłuszeństwo wobec prawa. Rozwagę rozumiano jako poddanie pożądań rozumowi i jednocześnie poddanie klas niższych klasie wyższej, wreszcie sprawiedliwość w ramach *polis* osiągnąta była poprzez mądry układ wzajemnych relacji pomiędzy różnymi grupami, z których każda wykonuje swoje zadania i nie sięga po zadania czy odpowiedzialności innej (Platon 2003, s. 126–132). Średniowieczne miasta z jednej strony realizowały wizję porządku świata opartą na sztywnej hierarchii stanowej, z drugiej jednak wtedy nie tylko wprowadzano w życie idee „powietrze miejskie czyni wolnym”, ale także pojawiła się w Europie koncepcja miasta o rozwiniętej autonomii, w ramach której obowiązywała zasada: „co wszystkich interesuje, przez wszystkich powinno być decydowane” (Hendrysiak 2006, s. X).

Do takich wartości, jak równość czy sprawiedliwość społeczna, odkrywanych przez robotników w miarę, jak wzmacniały się robotnicze ruchy rewolucyjne w walce o prawa socjalne czy godność (Baszkievicz 1981, s. 85–87), nawiązywali twórcy dziewiętnastowiecznych projektów miast idealnych. Jednak żadna z tych koncepcji przy próbie wprowadzania w życie nie dawała szans na zrealizowanie owych wartości.

Dzisiaj te odwieczne podziały na *The Haves* i *The Have Nots* nabierają nowej postaci, ale nadal są niezwykle ważne, chociażby dlatego, że w skali świata rośnie liczba ludności miejskiej, a miliony imigrantów przemieszczających się z obszarów wiejskich do „miejsc nadziei”, jakimi są w ich odczuciu zwłaszcza wielkie metropolie, oczekują spełnienia jak zawsze obietnicy pozytywnych zmian i nowych szans (Lees 2004, s. 3). Te podziały społeczne w sposób oczywisty utrudniają wytwarzanie i realizowanie wartości ważnych dla funkcjonowania i rozwoju miasta ze względu na ograniczenia (lub nawet niemożność) współpracy między różnymi aktorami i z powodu odmiennego postrzegania wartości. Dobre funkcjonowanie miasta, jego trwanie i rozwój zawsze związane były bezpośrednio z poziomem integracji społecznej różnych grup, ich zdolnością do porozumiewania się i współpracy. Budowanie takiej sieci powiązań i zależności związane było z wypracowaniem wspólnoty celów, norm i wartości, zasad wspólnego działania, rozwiązywania konfliktów. Potrzebne były zatem rozmaite instytucje wspomagające te procesy integracji, zasoby ekonomiczne, społeczne, kulturowe, polityczne, odpowiedni system wartości, wokół których mieszkańcy i użytkownicy miasta mogli się integrować, które dostarczały kryteriów wyboru i oceny. Niezbędne były także różne rodzaje przestrzeni społecznych, w ramach których owe procesy i działania mogły być realizowane.

WARTOŚCI W PRZESTRZENIACH SPOŁECZNYCH MIASTA

Rozumienie wartości

W socjologii wartości traktuje się jako byty obiektywne, zewnętrzne wobec jednostki, która doświadcza je jako ważne dla siebie. Te byty to np. elementy naturalnego lub antropogenicznego środowiska, dzieła sztuki, przekonania, idee, zatem rozmaite wytwory materialne i niematerialne (Miształ 1980, s. 34). Można także definiować wartości jako subiektywne cele, którym towarzyszy znajomość środków działania dla ich realizacji. Istotne tu jest, że owe cele są uznawane przez

daną osobę za słuszne, właściwe, usprawiedliwione. Ich realizacja przynosi dobro nie tylko jej, ale także innym, w tym również grupom, do których dana jednostka nie należy (Ziółkowski 2000, s. 57–59).

Warto tu także wskazać rozróżnienie S. Ossowskiego na wartości uznawane (wiemy, że powinniśmy je cenić, że są ważne), odczuwane (to te wartości, które zinternalizowaliśmy, przyjęliśmy jako ważne dla siebie) i realizowane (te, które w praktyce życia społecznego są rzeczywiście realizowane) (Ossowski 1967). Ze względu na swoje cechy wartości mają znaczącą siłę oddziaływania na zachowania jednostek, zbiorowości, a także rozmaitych organizacji i instytucji – tym większą, im wyższe jest ich miejsce w indywidualnych i zbiorowych hierarchiach, i tym większą, im bardziej powszechnie są akceptowane.

Wartości wytwarzane w procesach życia miejskiego mają rozmaity charakter. Część z nich odnosi się do funkcjonowania miasta jako lokalnej gospodarki i jednocześnie jako elementu szerszych układów gospodarczych (regionalnych, krajowych, ponadnarodowych). Inne związane są z podsystemem przestrzennym miasta, jeszcze inne z podsystemem społecznym i kulturowym. Są one ze sobą ściśle powiązane i często wzajemnie się warunkują i wspierają. Przenikają działania gospodarcze, powodując zmiany w sposobie myślenia o zysku, interesie, cenie...

Typy ładu społecznego i ich przestrzenne odzwierciedlenia

Dla prowadzonych tu rozważań kluczowe jest przyjęcie pewnej perspektywy postrzegania miasta jako układu społeczno-przestrzennego. Można powiedzieć, że każdemu typowi społeczeństwa odpowiada pewien typ przestrzeni miejskiej i społecznej organizacji życia miejskiego, zmieniający się w czasie i odzwierciedlający najistotniejsze cechy tego społeczeństwa, w tym jego system wartości. Ossowski wyodrębnia cztery typy ładu społecznego, decydujące o sposobach regulowania życia społecznego: ład przedstawień zbiorowych, porządek policentryczny, porządek monocentryczny, ład porozumień zbiorowych (Ossowski 1967, s. 175–193).

Najważniejsze wartości stanowiące podstawy tych porządków społecznych wpływają także na sposób organizowania całości społeczno-przestrzennych, a zatem także na wytwarzanie przestrzeni społecznych na różnych poziomach życia społecznego. W skali miasta ład przedstawień zbiorowych, charakterystyczny dla społeczeństw tradycyjnych, sprzyja tworzeniu przestrzeni odwzorowujących istniejące dystanse społeczne (np. między kobietami i mężczyznami; między klasą wyższą i niższą), znaczenie poszczególnych instytucji czy ważność określonej religii.

Porządek policentryczny tworzy się w warunkach konkurencji i takim typowym dla niego środowiskiem przestrzenno-społecznym było miasto przemysłowe z pierwszego etapu urbanizacji (Majer 1997, s. 55). Przestrzenie produkcji, konsumpcji, wymiany czy symboliki odzwierciedlają wolność gospodarczą, ważność własności prywatnej, swobodną grę interesów, a także ich konflikty, minimalizowanie ingerencji państwa. Współcześnie można by tu wskazać np. istnienie osiedli grodzonych odzwierciedlających zarówno realizację własnego interesu jednostek

—
Każdemu typowi społeczeństwa odpowiada pewien typ przestrzeni miejskiej i społecznej organizacji życia miejskiego, odzwierciedlający najistotniejsze cechy tego społeczeństwa

i grup, jak i dążenie do zaznaczania własnego statusu poprzez oznaczanie swojego prawa do przestrzeni.

Porządek monocentryczny (np. socjalizm), opierający się na istnieniu centralnego ośrodka władzy, za podstawę ma takie wartości, jak masowość, równość (a właściwie wyrównywanie warunków życia). Odpowiadają temu takie przestrzenie społeczne, jak wielkie osiedla czy tereny quasi-publiczne, w istocie zawłaszczone przez państwo na potrzeby upowszechniania ideologii i indoktrynacji.

Wreszcie ład oparty na porozumieniach zbiorowych polega na dochodzeniu do konsensusu poprzez wielostopniowe ustalenia, ale i jednocześnie na racjonalnej koordynacji działań (elementy planowania). Konstituujące ten ład wartości to m.in. otwartość, szukanie porozumienia, szanowanie innych poglądów, współpraca. To one odzwierciedlają się w przestrzeniach publicznych charakteryzujących się znacznym stopniem uniwersalności dopuszczającej różnorodność zachowań, ale też poszanowanie „inności”.

Można też wskazać współczesne idee urbanistyczne promujące idee „federacji małych miast” jako alternatywę dla rozwiązań stosowanych w wielkich zespołach mieszkaniowych. Chodzi tu o posługiwanie się skalą „małego miasteczka” z wyodrębnionymi przestrzennie elementami struktury miejskiej (rynek, ulice, place, centrum, peryferie itp.) (Buszkiewicz 1988). Innym przykładem mogą tu być osiedla ekologiczne, oparte na zasadach poszanowania środowiska naturalnego.

Przemiany w sposobach organizacji i funkcjonowania miasta

Miasto z samego założenia jest obszarem spotykania się, a nawet zderzania się różnorodnych wartości i idei zarówno poprzez bezpośrednie interakcje ludzi, jak i poprzez wytwarzanie miejsc, obszarów kulturowych, różnego typu przestrzeni społecznych. Są one niezbędne dla realizowania funkcjonowania miasta zarówno

jako zbiorowości społecznej, jak i miasta rozumianego jako element szerszych systemów organizacyjnych, gospodarczych, kulturowych czy politycznych.

Jako środowisko mieszkalne miasto powinno zaoferować każdemu mieszkańcowi możliwość wyboru pomiędzy intensywnym funkcjonowaniem wśród innych a prywatnością, zniknięciem, anonimowością. Wymaga to skrupulatnego aranżowania zarówno przestrzeni, jak i zasad życia społecznego, tak by odpowiedzieć na zmieniające się w czasie, czasem (często?) sprzeczne oczekiwania wielkich grup ludzi (Gruen 1965, s. 25–27). Dobrze funkcjonujące miasto jest wspólnotą opartą na porozumieniu co do celów i wartości.

Przemiany w sposobach organizowania przestrzeni produkcji, wymiany, konsumpcji odzwierciedlają kształtowanie się nowych hierarchii wartości, np. coraz większe znaczenie poszanowania środowiska; konieczności oszczędzania

nieodnawialnych czy długo odnawialnych zasobów przyrodniczych i surowców; ochrony krajobrazu kulturowego, zarówno związanego z wielką tradycją narodową, jak i lokalnymi tradycjami, ważnymi dla małych społeczności; wreszcie nowych sposobów definiowania jakości życia. Chodzi tu m.in. o rodzaj używanych materiałów budowlanych, wykorzystywanie alternatywnych źródeł energii,

—
Miasto powinno zaoferować każdemu mieszkańcowi możliwość wyboru pomiędzy intensywnym funkcjonowaniem wśród innych a prywatnością, zniknięciem, anonimowością

stosowanie zasady recyklingu także w stosunku do przestrzeni (organizowanie jej w taki sposób, by mogła być w przyszłości przystosowana do innych rodzajów działalności). Przestrzenie produkcji we współczesnym mieście zmieniają się zasadniczo w stosunku do miast przemysłowych. Coraz więcej przestrzeni ma charakter hybrydowy, łącząc w sobie cechy przestrzeni produkcji, konsumpcji, wymiany, często też symboliki. Przestrzenie społeczne miasta zawsze były, przynajmniej w znacznym stopniu, swoistymi oknami wystawowymi, w których „wystawiano” wartości ważne dla danej epoki i danego miejsca; eksponowano pewne elementy, pomijano (czy nawet fałszowano) inne.

Wartości w procesach miejskich

W wielu środowiskach społecznych następują współcześnie przemiany świadomości związane z nowymi sposobami definiowania dobrobytu i dobrostanu, potrzeb jednostkowych i zbiorowych. Przekładają się one w odniesieniu do miasta np. na pytania o zasadnicze cele rozwojowe i o sposoby wykorzystywania zasobów miejskich do ich realizacji. Miasta, ze względu na wielość zgromadzonych w nich zasobów, od zawsze postrzegano jako ważne miejsca rozwojowe, w których odpowiednie wykorzystanie owych różnego typu kapitałów może przynieść korzyści zarówno mieszkańcom, jak i szerszym układom społeczno-przestrzennym. W kategoriach wartości przede wszystkim ekonomicznych postrzegał miasto jeszcze pod koniec lat 60. ubiegłego wieku Harvey L. Molotch, wskazując na aktywność inwestycyjną jako źródło korzyści i możliwości, określając je jako maszynę wzrostu (Molotch 1976, s. 309–332). Współcześnie taka wizja wykorzystywania miasta dla generowania zysków jest raczej odrzucana; zamiast podejścia „łupieżcy” proponowane jest przyjęcie postawy „dobrego gospodarza” (Karwińska 2008, s. 49). W podsystemie przestrzennym chodzi tu zwłaszcza o przeciwdziałanie nadmiernej komercjalizacji przestrzeni miejskiej, co najbardziej zagraża przestrzeniom publicznym, ale także o uwzględnianie pozaekonomicznych czynników w jej kształtowaniu i wykorzystywaniu.

Innymi wartościami, które mogą być wytwarzane i realizowane w procesach kształtowania i organizowania przestrzeni miejskich, a które służą różnym sferom funkcjonowania miasta, są te związane z budowaniem wspólnoty kulturowej mieszkańców i (przynajmniej częściowo) użytkowników miasta; wartości integracyjne mające znaczenie dla tworzenia sieci społecznych; wartości związane z rozwojem miasta; wreszcie wartości odnoszące się do różnych aspektów jakości życia w mieście.

Wartości związane z budowaniem wspólnoty kulturowej są wytwarzane i realizowane poprzez kształtowanie przestrzeni wspólnych, w możliwie najwyższym stopniu odpowiadających potrzebom różnych grup społecznych różniących się religią, przekonaniami dotyczącymi prawdy, piękna, dobra, normami regulującymi ważne obszary życia społecznego itd. Oznacza to nie tylko przestrzenie dostępne, niewykluczające, ale także przestrzenie obywatelskie, tj. tworzące ramy dla aktywnego uczestnictwa i ułatwiające jego praktykowanie. Ważne zasoby, niezbędne dla takich działań – chęć współuczestniczenia, możliwość nawiązywania kontaktów i wymiany myśli, informacji, doświadczeń itp., umiejętność współpracy i inne – rozwijają się

Miasta od zawsze
postrzegano jako ważne
miejsca rozwojowe

i wzmacniają poprzez wspólne korzystanie z obywatelskiej przestrzeni publicznej, udział w jej kształtowaniu, ochronie i rozwoju.

Wartości integracyjne wyrażają się w tworzeniu przestrzeni dialogu, wspólnego działania, ułatwiania budowania sieci społecznych. Jak wskazuje analiza przestrzeni publicznych, odgrywają one szczególną rolę w sieciowaniu użytkowników. Chodzi tu jednak nie tylko o odpowiednio zorganizowane i dostępne ramy materialne (sceny), ale także o podejmowane przez rozmaitych aktorów życia miejskiego działania ułatwiające porozumiewanie się, budowanie wspólnoty, wzmacnianie poczucia więzi (*Kapitał społeczny Warszawy 2008*, s. 8). Inne ważne czynniki to normy, wspólnie tworzone lub przynajmniej wspólnie akceptowane, odnoszące się do współdziałania, dobra publicznego, podstaw zaufania. Przestrzenie publiczne miasta są (powinny być) naturalnym obszarem takiego treningu społecznych zdolności i kompetencji.

Można z kolei wskazać ważność przestrzeni społecznych miasta, zwłaszcza przestrzeni symboliki, przestrzeni edukacyjnych i innych przestrzeni konsumpcji związanych np. ze spędzaniem wolnego czasu, uczestnictwem w kulturze itp., dla kształtowania wartości, które należałoby określić jako rozwojowe. Należą do nich m.in. tolerancja czy otwartość, nastawienie na przyszłość, innowacyjność. Kształtowanie się takich postaw i orientacji mentalnych wymaga odpowiednich ram materialnych w postaci przestrzeni obywatelskich (co oczywiste), ale także przestrzeni konsumpcji pozwalających na realizowanie zasady *long-life-learning* i *wide-life-learning*, prowadzenie dialogu, zaspokajanie potrzeb estetycznych i intelektualnych (przestrzenie uczące). Rozwój innowacyjnych technologii i talentów w rozmaitych dziedzinach wymaga specyficznego środowiska – tolerancyjnego i otwartego, o wysokim stopniu heterogeniczności społecznej, kulturowej, etnicznej (Florida 2005, s. 6). Kreatywność jednostek jest znaczącym elementem kapitału ludzkiego, ale – jak pisze Florida – są pewne miejsca, w których owe kreatywne jednostki gromadzą się chętniej i częściej, pewne regiony, miasta czy dzielnice. Należy zatem określić, co stanowi ową „siłę przyciągającą”, i planując zmiany w środowisku miejskim, uwzględniać te potrzeby i oczekiwania (tamże, s. 32).

KSZTAŁTOWANIE MIEJSKICH PRZESTRZENI SPOŁECZNYCH

Przestrzeń społeczna – istota

Miasto postrzegane jest jako złożony układ kilku wzajemnie powiązanych podsystemów, wśród których można wymienić m.in. podsystem społeczny, kulturowy, gospodarczy, polityczny czy przestrzenny. We wzajemnym ich oddziaływaniu kształtują się niezbędne dla funkcjonowania miasta odpowiednie przestrzenie, definiowane ze względu na funkcje (czyli produkcji, konsumpcji, wymiany, symboliki, władzy) oraz ze względu na stopień swobody zachowań (przestrzeń prywatna, półprywatna, półpubliczna, publiczna)². Przestrzenie społeczne miasta powstają jako skutek działań zbiorowości o ciągłym charakterze, zarówno świadomie zaplanowanych, jak i przypadkowych. Przestrzenie społeczne nakładają się do pewnego stopnia na przestrzeń fizyczną, jednak należy podkreślić, że mamy tu do czynienia z dwoma odmiennymi porządkami istnienia. Nadbudowująca się nad „naturą” przestrzeń społeczna niekoniecznie pokrywa się z rzeczywistymi wymiarami swego

2 Typologia przestrzeni zaczerpnięta została z pracy B. Jałowieckiego (1988, s. 28–29).

fizycznego substratu. Jest utkana ze znaczeń przypisywanych określonym obiektom, norm regulujących życie społeczne, wartości, przedmiotów materialnych i innych elementów kultury, a także występujących interakcji społecznych. W istocie najczęściej mamy do czynienia z wielością przestrzeni społecznych w obrębie jednej przestrzeni fizycznej, co jest konsekwencją pluralizmu świata społecznego i co, dodajmy, jest także potencjalnym źródłem konfliktu. Deterioracja przestrzeni miejskiej i społecznego środowiska miejskiego jest ważnym problemem zagrażającym współczesnym miastom w wielu częściach świata. Wśród przyczyn należy wymienić procesy polaryzacji społecznej, utratę dotychczasowej pozycji miasta, np. w wyniku procesów globalizacji, restrukturyzacji, niemożności znalezienia nowych podstaw rozwojowych czy poważnych problemów środowiskowych. Wszystkie te czynniki przyczyniają się do powstawania obszarów o obniżającej się wartości urbanistycznej, a nawet przestrzeni zdegradowanej, i jednocześnie do poszukiwania nowych sposobów organizowania i użytkowania przestrzeni miejskich.

Funkcje przestrzeni społecznych

Miasta nowoczesne, ukształtowane w XIX i na początku XX w., to przede wszystkim miejsca produkcji przemysłowej. Charakterystyczna dla współczesnego etapu urbanizacji jest przemiana ich funkcji, zwłaszcza odchodzenie od funkcji produkcyjnych na rzecz usługowych, wytwarzania informacji, kreowania i transmitowania wartości kultury (Jałowiecki 2005, s. 5). To w sposób oczywisty zmienia społeczne przestrzenie miasta, proporcje pomiędzy jej różnymi typami, powoduje np. zmniejszanie się obszaru przestrzeni produkcji, a jednocześnie rozwijanie i wzbogacanie przestrzeni konsumpcji i wymiany. Co więcej, coraz częściej przestrzenie społeczne mają charakter bardziej „hybrydowy” ze względu na ich wielofunkcyjność, konieczność odpowiadania na zróżnicowane oczekiwania i potrzeby, a także z powodu zmian w stylach życia i pracy.

Między ludźmi na danym terytorium zachodzi wiele relacji, w których przestrzeń, jej zorganizowanie, dystanse przestrzenne, wszystkie cechy ją charakteryzujące mają bardzo istotne znaczenie. Można wskazać przykładowo takie typy relacji: tworzenie wspólnoty na danym obszarze (realnym lub czasem mitycznym); wszelkiego typu relacje wzajemne zachodzące między członkami tej wspólnoty z zachowaniem reguł społecznych rządzących np. stosunkami ludzi o niejednakowym statusie, różnej płci, połączonych odmiennym typem więzi i z przestrzeganiem reguł zachowania w przestrzeni (np. utrzymywanie dystansu, specjalna aranżacja przestrzeni zapewniająca wyrażenie różnic pozycji społecznej); relacje funkcjonalne, odwołujące się do więzi typu rzeczowego, czy wreszcie relacje w stosunku do „obcych”. W każdym z tych przykładów przestrzeń, jej zorganizowanie i wyposażenie odgrywa rolę równie ważną jak społeczne normy rządzące tymi relacjami (Schefflen 1976, s. 187). Sposób, w jaki przestrzeń jest zorganizowana, rodzaj użytych symboli, wyróżnienie pewnych obszarów, zaznaczenie podziału przestrzeni na pewne części i nadanie im w czytelny sposób różnego statusu – wszystko to czyni z przestrzeni środek komunikowania się, przekazywania informacji ważnych dla danej konkretnej relacji społecznej, czy też istotnych dla

Coraz częściej przestrzenie społeczne mają charakter bardziej „hybrydowy” ze względu na ich wielofunkcyjność i zmiany w stylach życia i pracy

całego układu stosunków społecznych między jednostkami, jednostką i grupą, wreszcie między całościami społecznymi. Odzwierciedleniem najważniejszych dla danego społeczeństwa ideałów i wartości własnej kultury są zarówno określone koncepcje miasta jako całości, jak i sposób zorganizowania i użytkowania poszczególnych fragmentów przestrzeni miejskiej. Można odczytywać i rekonstruować te wartości kultury w przestrzeniach produkcji, konsumpcji, wymiany, władzy, choć najbardziej wyraziście ucieleśnione są w elementach przestrzeni symbolicznych. Odnajdujemy je także, analizując rozmaite rytuały miejskie, sposoby postrzegania, waloryzacji i użytkowania przestrzeni.

—
W relacjach społecznych między człowiekiem a przestrzenią istnieją także określone powinności wzajemne

Można założyć, że w relacjach społecznych między człowiekiem a przestrzenią istnieją także określone powinności wzajemne. Środowisko przestrzenne powinno stwarzać odpowiednie ramy materialno-organizacyjne dla przebiegu życia indywidualnego i społecznego; jednostki i grupy zobowiązane są natomiast do pewnych rodzajów aktywności na rzecz środowiska. Te zobowiązania obejmują zarówno sferę ekonomiczną (wszelkiego rodzaju obowiązujące płatności), jak i zainteresowanie problemami środowiska przestrzenno-socjalnego, działania na rzecz jego rozwoju, współuczestniczenie w decyzjach w różnym zakresie, a także

przyjmowanie pewnego zakresu odpowiedzialności. Indywidualny udział w kształtowaniu przestrzeni może być oceniany także z punktu widzenia zgodności z celami i dążeniami całej zbiorowości społecznej. Podobnie jak w relacjach odnoszących się do użytkowania przestrzeni, a często nawet w znacznie większym stopniu, jej kształtowanie może wiązać się z konfliktami interesów, ze zderzaniem się odmiennych dążeń i aspiracji.

Z jednej strony przestrzeń produkcji czy konsumpcji powstaje w wyniku wypełniania konkretnego obszaru materialnymi i niematerialnymi elementami, wytworami aktywności ludzkiej związanej z realizowaniem celów społecznych, gospodarczych, politycznych i innych. Z drugiej zaś występują tu liczne zjawiska o charakterze świadomościowym. Jest więc przestrzeń społeczna nie tylko układem materialnych obiektów, ale także przedmiotem zawłaszczania, użytkowania, oceny, jest wartością czy symbolem. Ponadto zauważmy, że wyobrażenia, oceny, wartościowania i inne odniesienia społeczne czy indywidualne dokonują się w różny sposób w tym samym czasie w stosunku do tego samego fragmentu rzeczywistości. Wreszcie następuje kumulowanie, „nakładanie się” tych odniesień w czasie.

Zasoby miasta

Już ukształtowane fragmenty ulegają przemianom, modyfikują się także ich funkcje. Należy też przypomnieć, że na formowanie się każdego konkretnie miasta wpływały w przeszłości i wpływają nadal niezliczone zjawiska i procesy, m.in. społeczne, ekonomiczne, polityczne, kulturowe czy geograficzne. Jest zatem w przestrzeni miejskiej bogactwo różnorodnych treści tworzonych i odczytywanych wciąż na nowo przez kolejne pokolenia mieszkańców i użytkowników. Oznacza to, że przestrzeń społeczna jest nośnikiem wartości ważnych dla dobrego funkcjonowania

miasta, stymulowania jego rozwoju, wzmacniania jego zasobów rozwojowych, zarówno materialnych, jak i niematerialnych.

Wyróżniamy tu m.in. kapitał finansowy, urbanistyczny, społeczny, kulturowy, ludzki. Kapitał finansowy to przede wszystkim wpływy do budżetu miasta, aktualne i spodziewane, dochody własne i dotacje budżetowe. Znaczenie mają tu także możliwości dostępu do programów zapewniających finansowanie różnych projektów, międzynarodowych i krajowych. Kapitał urbanistyczny miasta wyraża się w wartości budynków i innych nieruchomości, ale też potencjalnej atrakcyjności pewnych obszarów jako miejsca lokalizacji inwestycji, możliwości przyciągania biznesu. Do zasobów kulturowych zaliczamy istniejące w społeczności podstawy kształtowania się tożsamości miejsca, poczucia związku z danym miastem, regionem. Chodzi tu o wartości przypisywane pewnym miejscom czy wzorom życia, tradycje lokalne, które są powszechnie oceniane jako ważne. Przykładów mogą tu dostarczyć takie regiony, jak Górny Śląsk, Podlasie czy Kaszuby, gdzie od początku transformacji można dostrzec wyraźne tendencje do odbudowywania obszarów kulturowych, przywracania przestrzeni symboliki, przypominania i wzmacniania rozmaitych elementów kultury lokalnej.

Z kolei mówiąc o kapitale społecznym, należy przywołać takie elementy organizacji życia społecznego, jak więzi, sieci społeczne, stowarzyszenia, organizacje (tkanka społeczna), lojalność, solidarność, poczucie wspólnoty, poszanowanie norm (wartości) oraz zaufanie społeczne³. Użyte tu rozumienie kapitału społecznego odwołuje się do R. Putnama, który wiązał tę kategorię z usprawnianiem działań zbiorowych (Putnam 1995, s. 258). Zazwyczaj kapitał społeczny określa się jako społeczną infrastrukturę obejmującą instytucje, sieci, normy, przestrzenie aktywności obywatelskiej tworzącą podstawę do kształtowania relacji społecznych, opartych na zaufaniu, sprzyjających rozwojowi kreatywności, kooperacji, szerokiemu komunikowaniu się (*Strategia rozwoju kapitału społecznego na lata 2011–2020*, s. 13). Kolejnym ważnym zasobem jest kapitał ludzki, który charakteryzuje się odwołaniem do takich cech, jak poziom innowacyjności, kwalifikacje i kompetencje, umiejętności komunikowania się, zdolność do współdziałania czy otwartość. W odniesieniu do miasta ważne jest stworzenie warunków dla szerokiego uczestnictwa społecznego w tworzeniu i doskonaleniu tego zasobu poprzez prowadzenie dialogu ze wszystkimi stronami, wykazywanie umiejętności negocjacyjnych, zdolności do organizowania działań i włączania do nich możliwie wielu zainteresowanych podmiotów.

Te zasoby mogą się wzajemnie przenikać, wzmacniać, wzbogacać, mogą też podlegać procesom wzajemnej konwersji, które służą stabilności trwania systemu, zachowywaniu równowagi, wreszcie rozwojowi (Bourdieu 1986, s. 48–58). W każdym systemie społecznym mogą zachodzić procesy konwertowania zasobów, np. wysoki poziom zaufania społecznego może przekładać się na rozwój gospodarczy, wartości kulturowe mogą być monetyzowane dla budowania reputacji przedsiębiorstwa czy miasta. Szczególnie ważna

W każdym systemie społecznym mogą zachodzić procesy konwertowania zasobów

³ Kapitał społeczny ujmowany jest jako zasób jednostki (Bourdieu, Wacquant 2001, s. 105). Jednocześnie jest on także rozumiany jako zasób zbiorowy, przynależący do grup i organizacji czy szerszych zbiorowości (Coleman 1988, s. 98).

jest możliwość konwersji różnych zasobów na kapitał symboliczny. Oznacza to umiejętność zespolenia zasobów społecznych, gospodarczych, kulturowych politycznych i innych w całość uprawomocnioną społeczną akceptacją (Bourdieu, Wacquant 2001, s. 104; Koszembar-Wiklik, Macełko 2015, s. 229). Przewaga rzeczywista zostaje zatem uzupełniona o przewagę symboliczną, wynikającą z przyzwolenia, wiary i uznania, przy czym często ta ostatnia staje się decydująca.

ZNACZENIE PRZESTRZENI PUBLICZNYCH DLA WYTWARZANIA I REALIZOWANIA WARTOŚCI

Rozważając przymiotnik odniesiony do tego typu przestrzeni, warto zwrócić uwagę na znaczenia tego pojęcia: „publiczny”, a zatem: dotyczący całego społeczeństwa lub jakiejś zbiorowości; dostępny lub przeznaczony dla wszystkich; związany z jakimś urzędem lub z jakąś instytucją nieprywatną; odbywający się przy świadkach, w sposób jawny⁴. Przestrzeń publiczna to zatem przestrzeń dostępna powszechnie (często nieodpłatnie), ważna dla wszystkich członków danej zbiorowości, miejsce jawnej debaty, spotkań. W ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym przestrzeń publiczna została zdefiniowana jako „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne” (Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 80, poz. 717).

Przestrzenie publiczne – przestrzenie ważne

Szczególnym typem społecznej przestrzeni jest przestrzeń publiczna. Odzwierciedla ona procesy zachodzące w mieście, często także ujawnia główne obszary konfliktu czy sprzeczności. Istnieje w postaci przestrzeni fizycznej (materialnej) mającej określone wymiary, status prawno-administracyjny, cechy geograficzne oraz materialne i niematerialne elementy nadające jej specyfikę społeczną i kulturową. Publiczny charakter tych miejsc jest związany z systemem ich tworzenia, pełnionymi funkcjami i sposobami użytkowania. Jednocześnie „publiczność” tej przestrzeni określona jest w kategoriach symbolicznych poprzez nadawanie jej przez użytkowników (i twórców) znaczenia i wartości. Pomijam tu zagadnienie przestrzeni publicznych kreowanych za pomocą nowych technik informacyjnych w postaci wirtualnej, istniejącej w innym porządku ontologicznym, których funkcje są jednak podobne (lub tożsame) do realizowanych w ramach przestrzeni tradycyjnych.

Od samego początku istnienia miast te obszary miały szczególny charakter, przede wszystkim ze względu na ich znaczenie dla kształtowania się wspólnoty mieszkańców i użytkowników, a także inne ważne funkcje społeczne. Wśród nich istotne są funkcje wymiany dóbr materialnych i niematerialnych – informacji, symboli, tradycji lokalnych i ponadlokalnych i innych. Wymiana dóbr w przestrzeniach publicznych wiąże się z nawiązywaniem i podtrzymywaniem rozbudowanych interakcji społecznych, w których uczestniczą jednostki, różne grupy mieszkańców i użytkowników miasta, a także rozmaite instytucje miejskie. Druga funkcja, którą należy tu przywołać, to kształtowanie postaw. Sposób zorganizowania

4 <http://sjp.pwn.pl/sjp/publiczny;2573013.html> (dostęp: 26.09.2016).

przestrzeni może być celowo użyty dla wywołania pewnych pożądaných zmian społecznych w określonym środowisku. Na tym założeniu opierały się praktycznie wszystkie projekty „idealnych” miast czy osiedli, których twórcy wyrażali wiarę w możliwość wywołania określonych zjawisk społecznych, pożądaných postaw (np. akceptacja współpracy, respektowanie obecności i potrzeb innych) poprzez organizację przestrzeni, w tym zwłaszcza przestrzeni wspólnie użytkowanych, publicznych. Organizacja przestrzeni bywa często ściśle związana z kształtowaniem konkretnych postaw obywatelskich społeczeństwa dialogu, społeczeństwa obywatelskiego. Sformułowanie „przestrzeń obywatelska” ma sens empiryczny. Oznacza zazwyczaj przestrzeń otwartą, uwzględniającą potrzeby i aspiracje różnych grup użytkowników i mieszkańców, ułatwiającą kontakty. Oczywiście sposób kreacji takich przestrzeni „wychowujących” może obejmować różne działania – od bardzo dosłownych (wprowadzanie do nich elementów dydaktycznych) do stwarzania możliwości, miejsc spotkań, tworzywa dla refleksji. Chodzi tu m.in. o możliwość udziału w kształtowaniu przestrzeni publicznych, wniesienia własnego wkładu. Integracja większych i mniejszych całości społecznych to kolejna funkcja przestrzeni publicznych. Realizuje się ona przede wszystkim poprzez stwarzanie możliwości spotkań, dialogu, miejsc wspólnego odniesienia do ważnych dla danej zbiorowości zjawisk, wydarzeń, obiektów, rytuałów. Przestrzeń publiczną można określić jako scenę dla procesów życia miejskiego – codziennego i odświętnego – scenę dla niezliczonych spektakli, wytworzoną z elementów materialnych i niematerialnych, pozwalających na wyrażanie ważnych dla różnych aktorów emocji, uczuć, potrzeb, oczekiwań, sprzeciwu czy aprobaty. Wreszcie przestrzenie publiczne mają istotne znaczenie dla jakości życia mieszkańców, możliwości poszerzania zakresu doświadczeń poprzez dostarczanie rozmaitych bodźców, m.in. estetycznych czy intelektualnych, a także poprzez stwarzanie miejsca do demonstrowania swojego statusu, stylu życia, ważnych osiągnięć.

Przestrzeń publiczną
można określić jako
scenę dla procesów życia
miejskiego

Przestrzenie publiczne dla różnych grup użytkowników

Osobnym, istotnym zagadnieniem jest funkcjonowanie przestrzeni publicznych jako terenów ważnych dla różnych grup mieszkańców i użytkowników. Chodzi tu np. o dzieci, dla których jest to obszar spotkań, odkrywania innych, różnorodnych zabaw prowadzących do poznawania zarówno świata natury, jak i świata społecznego i kultury. Jednak jeszcze niedawno zwracano uwagę na fakt, że są budowane i organizowane przez dorosłych dla dorosłych, a potrzeby i oczekiwania dzieci rzadko brane są pod uwagę (Riggo 2002, s. 46).

Tymczasem posiadanie rodziny i dzieci sprzyja rozwojowi motywacji i aspiracji związanych ze środowiskiem mieszkalnym. To raczej rodziny, a nie mobilni z samej natury „single”, powinny stanowić głównego adresata proponowanych i wdrażanych przez miasto rozwiązań społecznych, przestrzennych czy gospodarczych. Tym bardziej, że do wielu inicjatyw społecznych łatwiej zachęcać osoby mające dzieci. Wiąże się to z nastawieniem „na przyszłość”, dostrzeganiem wielu koniecznych działań, które niezbędne są dla zapewniania dzieciom możliwości rozwoju, poczucia bezpieczeństwa, perspektyw ciekawego spędzania czasu. Jak wskazują doświadczenia

praktyków, w najszybciej bogacących się regionach przynajmniej tyle samo uwagi należy zwracać na tworzenie odpowiednio zorganizowanych instytucji wspomagających rodzinę, dostępność mieszkań dla średnio zarabiających, bezpieczeństwo publiczne, dobrą infrastrukturę komunikacyjną itp., ile na kreowanie interesujących możliwości spędzania wolnego czasu, rozrywki dostępne przez całą dobę i inne elementy tworzące „odpowiednie środowisko dla klasy kreatywnej” (Kotkin 2007, s. 2).

Druga grupa mieszkańców i użytkowników miasta, dla której przestrzeń publiczna ma szczególne znaczenie, a jednocześnie powinna być zorganizowana w odpowiedni sposób, to osoby starsze. Problematyka dopasowywania otoczenia do potrzeb i oczekiwań tej rosnącej w większości krajów grupy pojawia się coraz częściej nie tylko w rozważaniach publicystycznych, ale także w programach społecznych i rozważaniach naukowych. Wyrazem tych nowych potrzeb jest stworzona we współpracy z 35 miastami z 22 krajów definicja miasta przyjaznego starzeniu się, czyli takiego, które:

wspiera aktywne starzenie się poprzez optymalizację możliwości zabezpieczenia potrzeb ochrony zdrowia, uczestnictwa i bezpieczeństwa w celu poprawy jakości życia wraz z wiekiem. W sensie praktycznym oznacza to, że miasto przyjazne starzeniu się dopasowuje swoją strukturę i usługi w taki sposób, aby były dostępne dla ludzi starszych z ich zróżnicowanymi potrzebami i możliwościami oraz stanowiły środowisko inkluzyjne (*Global Age Friendly Cities* 2007, s. 1).

Wśród cech oczekiwanych od miasta przyjaznego starzeniu się jest kilka odnoszących się bezpośrednio do jakości przestrzeni publicznej, m.in. jej dostępność (zarówno komunikacyjna, jak i funkcjonalna, osiągnięta poprzez odpowiednie zorganizowanie), zapewnienie jej zróżnicowania poprzez zaoferowanie zarówno spokoju, jak i możliwości uczestniczenia w życiu wielkomiejskim, wygoda poruszania się i wypoczywania, zieleni (Smith 2009, s. 44). Atrakcyjność miasta jest także warunkowana stopniem, w jakim tkanka miejsca dostosowana jest do potrzeb starzejącej się populacji, skalą uwzględnienia w lokalnej gospodarce potrzeb tzw. *silver economy*, a także stopniem, w jakim organizacja życia społecznego sprzyja procesom integracji i przeciwdziałania marginalizacji i wykluczaniu (Labus 2013, s. 3).

We współczesnych miastach coraz częściej problemem staje się współużytkowanie przestrzeni publicznych przez wysoce heterogeniczną zbiorowość miejską. U zarania dziejów *homo sapiens* odmienność postrzegano jako zagrożenie. Umiejętność odróżniania swoich od obcych była ważnym elementem strategii przetrwania poszczególnych grup, toteż każda z nich wypracowywała jednoznaczne i wyraźne sposoby potwierdzania tożsamości swoich członków. W miarę rozwoju

społecznego, wzrastania liczebności grup, powstawania warunków do częstszych kontaktów poczucie „my” czy „swoi” ulegało rozszerzeniu, obejmując niektórych „innych”, żyjących w pobliżu, podobnych pod jakimś względem, potrzebnych (przydatnych). Odpowiedzią kulturową na te potrzeby osvajania inności było powstawanie skomplikowanych norm i zasad, rytuałów regulujących wzajemne stosunki. W miastach współczesnych obecność obcych jest oczywistym elementem codziennego życia, co niekoniecznie znaczy, że akceptowanym. Jeden ze sposobów rozumienia przestrzeni

W miastach współczesnych obecność obcych jest oczywistym elementem codziennego życia, co niekoniecznie znaczy, że akceptowanym

społecznej opiera się na odwołaniu do cech kultury społeczności użytkującej (posiadającej) pewien obszar (Karwińska 2008, s. 14). Nadaje mu ona pewne specyficzne właściwości dostrzegalne dla zewnętrznego obserwatora i tworzące często mniej lub bardziej czytelny komunikat (przesłanie) skierowane do innych (potencjalnych „gości” lub potencjalnych „intruzów”).

Współcześnie, w warunkach globalizacji, pojawia się pytanie o znaczenie etnicznego dziedzictwa w naznaczaniu przestrzeni. W związku ze zwiększonymi w społeczeństwie obywatelskim możliwościami wyrażania siebie, swojej odrębnej kultury, swoich potrzeb i aspiracji, nawet jeśli znacząco różnią się od dominujących w otoczeniu społeczno-przestrzennym, poszczególne grupy i jednostki mogą tworzyć własne, odrębne komunikaty kulturowe i „zapisywać” je w przestrzeni, organizując ją i użytkując we właściwy sobie sposób. Efektem takich działań jest powstawanie swego rodzaju zwielokrotnionych przestrzeni społecznych, co oznacza szczególnie stopień nasycenia znaczeniami społecznymi. Jeśli dotyczy to przestrzeni prywatnych, stopień akceptacji jest zazwyczaj wysoki. Jednak dzielenie się przestrzenią publiczną, współużytkowanie jej stwarza oczywiście możliwości powstawania sytuacji konfliktogennych, tym bardziej, im bardziej odmienne są potrzeby, przyzwyczajenia czy wartości poszczególnych grup.

Zagrożenia przestrzeni publicznych

Harmonijne funkcjonowanie przestrzeni publicznych bywało zagrożone we wszystkich epokach historycznych, choć w niejednakowy sposób. Stawały się np. przedmiotem zawłaszczania przez pewne grupy w intencji wykluczania innych; poddawane nadmiernej komercjalizacji zaburzającej możliwość pełnienia przez nie społecznych funkcji; ograniczane w imię realizacji określonej koncepcji miasta. Warto przypomnieć, że np. w miastach socjalistycznych funkcje przestrzeni publicznych zostały zdefiniowane przez autorytarną władzę w kategoriach raczej służenia celom określonym przez państwo, w tym także w zakresie sprawowania kontroli nad zachowaniami zbiorowymi i stymulowania tych, które uznawano za pożądane. Nie zawsze też członkowie zbiorowości miejskiej mieli pełną świadomość znaczenia owych przestrzeni i możliwość podejmowania działań prowadzących do ich ochrony.

Jest ona wielowątkowym przekazem zawierającym w sobie przeszłość danego miejsca, pamięć o konfliktach czy – przeciwnie – współpracy, zmieniające się narracje rozmaitych aktorów społecznych. Toczy się w niej zatem ciągły dyskurs, czasami przybierający postać dialogu, czasem zawierający wyraźne cechy konfrontacji. Poprzez realizowane w przestrzeni praktyki społeczne, tworzenie określonych sposobów życia, działania, wyznawanie i kultywowanie wartości mieszkańcy miast tworzą ważne dla siebie struktury, przekształcając fragmenty przestrzeni miejskiej w miejsca zdefiniowane społecznie i kulturowo, wokół których mogą integrować się miejskie wspólnoty. Te miejsca społecznie uporządkowane w sposób ustabilizowany powstają jako wynik społecznego negocjowania w dłuższym okresie uprawnień i przywilejów. Pozwala to różnym grupom ludzi zachowywać bezpieczny i niezbędny dla ich dobrego samopoczucia dystans, a także ułatwia orientację i znajdowanie swojego miejsca.

Mieszkańcy miast
tworzą ważne dla siebie
struktury, przekształcając
fragmenty przestrzeni
miejskiej w miejsca
zdefiniowane społecznie
i kulturowo

Jednak nie zawsze jest to możliwe. Przestrzenie miasta (także przestrzenie definiowane jako publiczne) mogą stawać się obszarami społecznie i kulturowo pustymi, a nie całościami o znaczeniu symbolicznym, ważnym dla działających aktorów (podmiotów społecznych) (Billert 2012, s. 20). Obserwacja istniejących przestrzeni, potencjalnie publicznych, w wielu miastach prowadzi do wniosku, że władze lokalne często są zbyt słabe, zbyt nieudolne, by sprawować kontrolę nad tak cennymi zasobami, jakimi są przestrzenie publiczne. Nie potrafią bronić prawa mieszkańców do przestrzeni wspólnych, ale też często nie potrafią zdobywać przychylności i wsparcia ze strony mieszkańców dla projektów ich zagospodarowania, zwłaszcza takich, które mają nowatorski charakter. Takie poszukiwania doprowadziły np. do opracowania dokumentu *Kodeks postępowania w i wobec przestrzeni publicznej*. Zawiera on istotne wnioski dotyczące sposobu obchodzenia się z tym tak cennym i tak jednocześnie często zagrożonym zasobem miasta. Proponowane rozwiązania to m.in. ustanowienie czytelnych i zaakceptowanych reguł dotyczących zagospodarowania i organizowania przestrzeni publicznych, wyraźne zdefiniowanie odpowiedzialności za kształt i ochronę przestrzeni publicznych, przeciwdziałanie nadmiernej żywołowości przemian, zawłaszczaniu, komercjalizacji. Ważnym elementem *Kodeksu* jest postulat uznania przestrzeni publicznych za dobro publiczne i wprowadzenie zasad jej chronienia, strategii rozwoju (*Kodeks postępowania...*).

PODSUMOWANIE

Możliwości wytwarzania i realizowania wartości w przestrzeniach społecznych miasta związane są z co najmniej kilkoma ważnymi czynnikami. Wśród nich należy wymienić stopień zaspokojenia potrzeb podstawowych, co pozwala na poczucie komfortu i bezpieczeństwa. Jest to niezbędne minimum dla budowania warunków do utrzymania i wzrostu jakości życia mieszkańców, a jednocześnie szansa na realizowanie wartości związanych z potrzebami wyższego rzędu. Chodzi tu np. o poziom dobrostanu psychicznego (warunkowany m.in. poczuciem zakorzenienia, a także swojskości); poziom oczekiwań w sferze samorealizacji (wartości estetyczne, etyczne).

Szczególnie istotny jest dostatecznie wysoki poziom obywatelskości i uspołecznienia, który możemy mierzyć stopniem nastawienia na dobro wspólne, gotowością do współdziałania, poczuciem odpowiedzialności za swoje środowisko mieszkalne. Równie ważny jest poziom poczucia sprawstwa i władania przestrzenią. To ostatnie pojęcie oznacza określenie swojego prawa do współdecydowania i jednocześnie swojego związku z otaczającym środowiskiem przestrzennym. Jest to niezmiernie istotne dla możliwości zaspokajania potrzeb związanych z przestrzennym otoczeniem człowieka (Znaniński 1938, s. 91–95).

Szczególną rolę w wytwarzaniu wartości poprzez przestrzenie społeczne miasta pełnią takie elementy ich organizowania i wyposażania, jak dzieła sztuki (w tym także architektury). Są one elementami toczącego się, zwłaszcza w przestrzeniach symboliki, publicznych, ale także w innych rodzajach miejskich przestrzeni społecznych, dyskursu wartości. Jego elementami są dzieła sztuki, pomniki, napisy, a także rozmaite inne informacje zawarte w organizacji przestrzeni publicznej. Im bardziej wielokulturowa jest zbiorowość mieszkańców i użytkowników, tym trudniej uporządkować i powiązać znaczenia, symbole, elementy materialne i niematerialne w harmonijną całość zdolną do realizowania oczekiwanych funkcji społecznych.

Obecność tych elementów ma w sobie potencjał do wytwarzania kapitału społecznego, a zatem sieci powiązań pomiędzy twórcami a różnymi grupami odbiorców, uruchomienia dialogu, stworzenia podstaw wspólnoty, wreszcie ustalenia pewnych norm i zasad funkcjonowania w ramach przestrzeni wspólnej. Potencjał ten, niestety, nie zawsze wystarcza do zbudowania porozumienia i więzi społecznej, poczucia współodpowiedzialności za dobro, jakim jest miejska przestrzeń.

BIBLIOGRAFIA

- Baszkievicz, J. (1981). *Wolność równość, własność. Rewolucje burżuazyjne*. Warszawa: Czytelnik.
- Billert, A. (2012). *Kultura a rozwój społeczny i przestrzenny miast. Doświadczenia niemieckie*. W: *Kultura–Polityka–Rozwój. O kulturze jako dźwigni rozwoju społecznego polskich metropolii i regionów, Wolność i Solidarność*, 44. Warszawa: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. http://www.malopolskie.pl/Pliki/2012/fokus_KOM.pdf (dostęp: 12.01.2014).
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. W: J. Richardson (red.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood.
- Bourdieu, P., Wacquant, L.J.D. (2001). *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej* (tłum. A. Sawisz). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Buszkiewicz, J. (1988). *Federacja małych miast – Poznań-Owińska*, referat na konferencję „Kształtowanie zespołów mieszkaniowych w strukturze miasta”, Poznań 8–9 czerwca 1988 r., materiały konferencyjne, maszynopis powielony.
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, suppl.: *Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure*.
- Florida, R. (2005). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
- Giza-Poleszczuk A. i zespół (2008). *Kapitał społeczny Warszawy*. Warszawa: Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Pracownia Kapitału Społecznego.
- Global age friendly cities: A guide (2007). WHO, Geneva.
- Gruen, V. (1965). *The Heart of Our Cities*. London: Thames and Hudson.
- Hendrysiak H. (2006). Konferencja „Społeczności lokalne a wolność”. *Samorząd Miejski*, 7(125).
- Jałowiecki B. (1988). *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Jałowiecki B. (2005). Polskie miasta w procesie metropolizacji. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(19).
- Karta Przestrzeni Publicznej (2009). http://www.tup.org.pl/download/2009_0906_Karta-PrzestrzeniPublicznej.pdf (dostęp: 10.06.2010).
- Karwińska, A. (2008). *Gospodarka przestrzenna. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kodeks postępowania w i wobec przestrzeni publicznej. <https://ibpp.asp.waw.pl/kodeks-postepowania-w-i-wobec-przestrzeni-publicznej/> (dostęp: 8.05. 2016).
- Koszembar-Wiklik, M., Macełko, M. (2015). Wykorzystanie Public Relations w kreowaniu kapitału symbolicznego miasta. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlowej, Zarządzanie*, 4, 227–241.
- Kotkin, J. (2007). The Rise of Family Friendly Cities. *Wall Street Journal*, 27 listopada.
- Labus, A. (2013). *Odnowa miast a starzejące się społeczeństwa europejskie. Na wybranych przykładach*. <http://repolis.bg.polsl.pl/Content/19784/Agnieszka%20Labus-%20artyku%C5%82%2021.11.2013.pdf> (dostęp: 21.09.2014).
- Lees, L. (2004). *The Emancipatory City?: Urban (Re)Visions*. W: L. Lees (red.). *The Emancipatory City?: Paradoxes and Possibilities*. London: Sage Publications Ltd.
- Majer, A. (1997). *Duże miasta Ameryki. „Kryzys” i polityka odnowy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Matuchniak-Krasuska, A. (2010). *Zarys socjologii sztuki Pierre’a Bourdieu*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

- Misztal, M. (1980). *Problematyka wartości w socjologii*. Warszawa: PWN.
- Molotch, H. (1976). The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place. *The American Journal of Sociology*, 82(2), 309–332.
- Ossowski, S. (1967). *Z zagadnień psychologii społecznej*. Dzieła, t. 3. Warszawa: PWN.
- Platon (2003). *Państwo* (tłum., wstęp i komentarze W. Witwicki). Kęty: Wyd. Antyk.
- Putnam, R.D. (1995). *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech* (tłum. J. Szacki). Kraków: Fundacja im. S. Batorego, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Riggo, E. (2002). Child Friendly Cities: Good Governance In the Best Interests of the Child. *Environment & Urbanization*, 14(2).
- Schefflen, A.E. (1976). *Some Territorial Layouts in the United States*. W: A. Rapoport (red.), *The Mutual Interaction of People and their Built Environment. A Cross-Cultural Perspective*. Hague–Paris: Mouton.
- Smith, A.E. (2009). *Ageing in Urban Neighbourhoods. Place Attachment and Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press.
- Strategia rozwoju kapitału społecznego (2011–2020)*. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wersja robocza, 15 marca 2011.
- Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r., Dz.U. Nr 80, poz. 717.
- Ziółkowski, M. (2000). *Przemiany interesów i wartości społeczeństwa polskiego. Teorie, tendencje, interpretacje*. Poznań: Wyd. Fundacja Humaniora.
- Znaniński, F. (1938). Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1.

Urban Social Spaces in the Processes of Creation and Realisation of Values

Abstract: City, by its definition, is the area of meeting or even crushing of different values and ideas not only through interactions between people but also through creation of places, cultural areas, different types of social spaces. It is necessary for functioning of the city defined both as community and as an element of macrosystems such as economy, culture or politics. Social spaces come into being through ongoing, planned and random community actions. They emerge from meanings attached to a given objects, norms, values and material elements of culture and from social interactions. Urban social spaces, especially public spaces are kind of display for a values crucial for a given age and place, where some elements are underlined, other omitted or even altered.

Keywords: city, social spaces, public space, values.